

Hasan Ali Ediz (1904, Priboy, Sırbistan - 3 Temmuz 1972, İstanbul)

70'e yakın çeviriye imza atmış yetkin ve öncü çevirmenlerimizdendir.

Balkanlar'ın Priboy kasabasında doğdu ve on bir yaşına kadar orada yaşadı. Balkan Savaşı'ndan sonra 1913 yılında ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etti.

Telgrafçı olan babası 1914 yılında askere alınınca ailenin maddi durumu kötüleşti. Hasan Âli Ediz, gündüz okula devam etmek ve akşamları ekmek fırınında çalışmak durumunda kaldı. 1919'da İstanbul'un İngilizler tarafından işgali sırasında işgale karşı bildiri dağıtmaktan tutuklandı. 1921 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne girdi. Maddi yetersizlik sebebiyle Askerî Tıp Akademisi'ne geçti. 1921 yılından 1930'lu yıllara kadar Türkiye Komünist Partisi (TKP) içinde çalışma yürüttü,

Merkez Komitesi ve Politbüro'ya seçildi. 1923 1 Mayıs'ında "komünist bildirileri dağıttığı için" tutuklandı. Nisan 1924'te ikinci kez tutuklandı ve Askerî Tıp

Akademisi'nden atıldı. İki ay hapiste kaldı. 1925'te Sovyetler Birliği'ne gitti. Gıyabında 15 yıl kürek cezasına çarptırıldı. Orada kaldığı beş yıl içinde bir yandan siyasal faaliyetlerini sürdürürken bir yandan da tıp eğitimine devam etti. Türkiye'ye döndükten sonra, 1930-1935 yılları arasında hapis yattı.

Sonraki yıllarda, kendini tümüyle yazarlığa ve çevirmenliğe verdi. Devlet Kitapları Müdürlüğü'ne danışman olarak girdi ve buradan emekli oldu.

Hasan Âli Ediz'in asıl verimi çeviri alanındadır. Milli Eğitim Bakanlığı Dünya Klasikleri dizisinin gerçekleşmesinde önemli katkısı oldu. Fransızca, Rusça ve Sırpça bilen Ediz, pek çok klasik ve çağdaş yapıtı Türkçeye kazandırdı.

Ölümünden sonra, Türkiye Yazarlar Sendikası (TYS) tarafından Hasan Âli Ediz Çeviri Ödülü verilmeye başlandı. Ne var ki bu ödül, TYS'nin 12 Eylül Darbesi'nden sonra kapatılmasıyla kesintiye uğradı.

Suç ve Ceza (Dostoyevski), *Anna Karenina* (Tolstoy, 2 cilt), *Seçme Hikâyeler* (Çehov, 2 cilt), *Babalar ve Çocuklar* (Turgenyev) *Duman* (Turgenyev), *Mayıs Gecesi* (Gogol), *Dubrovski* (Puşkin), *Soytarı* (Gorki), *Ekmeğimi Kazanırken* (Gorki), *Benim Üniversitelerim* (Gorki); Yordam Edebiyat'ın yayımladığı ve yayımlayacağı Hasan Âli Ediz çevirilerinden bazılarıdır.

Benim Üniversitelerim, Hasan Âli Ediz tarafından Rusça aslından Türkçeye kazandırılmış olup, eserin ilk basımı 1946 yılında Remzi Kitabevi tarafından yapılmıştır.

Eserin orijinal adı:
Мои университеты - Moi universitet

Yordam Edebiyat'ta
Hasan Âli Ediz Çevirileri

Suç ve Ceza • Dostoyevski

Anna Karenina • Tolstoy

Seçme Öyküler • Çehov (2 cilt)

Duman • Turgenyev

Babalar ve Çocuklar • Turgenyev

Mayıs Gecesi • Gogol

Dubrovski • Puşkin

Soytarı • Gorki

Ekmeğimi Kazanırken • Gorki

Benim Üniversitelerim • Gorki

MAKSİM GORKİ

BENİM
ÜNİVERSİTELERİM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

TÜRKÇESİ
HASAN ÂLİ EDİZ

yordam
edebiyat

Yordam Kitap: 37 • **Benim Üniversitelerim** • Maksim Gorki
ISBN 978-605-172-252-8 • *Türkçesi:* Hasan Âli Ediz
Düzeltilme: Dilan Keyvan • *Kapak ve İç Tasarım:* Savaş Çekiç
Sayfa Düzeni: Gönül Göner • *Birinci Basım:* Mart 2018
© Yordam Kitap, 2016

Yordam Kitap Basın ve Yayın Tic. Ltd. Şti. (Sertifika No: 10829)
Çatalçeşme Sokağı Gendaş Han No: 19 Kat:3 34110 Cağaloğlu - İstanbul
Tel: 0212 528 19 10 • Faks: 0212 528 19 09
W: www.yordamkitap.com • E: info@yordamkitap.com
www.facebook.com/YordamEdebiyat • www.twitter.com/YordamEdebiyat

Baskı: **Yazın Basın Yayın Matbaacılık Turizm Tic.Ltd.Şti.** (Sertifika No: 12028)
İ.O.S.B. Çevre Sanayi Sitesi 8. Blok No: 38-40-42-44
Başakşehir - İstanbul
Tel: 0212 5650122

BENİM ÜNİVERSİTELERİM

OTOBİYOGRAFİK ANLATI

MAKSİM GORKİ ÜZERİNE

Hasan Âli Ediz

Kişisel yaşantısı

Dünya ölçüsünde büyük bir yazar olan Maksim Gorki, 26 Mart 1868 tarihinde, bugün “Gorki” adını taşıyan Nijniy-Novgorod şehrinde doğdu. Asıl adı Aleksey Maksimoviç Peşkov’dur. Bir mobilya işçisi olan babasını dört yaşındayken kaybetti. Bu durum karşısında o zamanlar bir boya imalathanesi sahibi olan dedesi Kaşirin’e sığındı. Yedi yaşına gelince onu, bir sanat ilkokuluna verdiler. Ama, okul kayıtlarına göre “fukaralığınan ötürü” beş ay sonra okuldan ayrılmak zorunda kaldı. Bir daha da okul yüzü görmedi. Bu sıralarda annesi veremden öldü. Dedesinin işleri de bozulduğu için, Gorki daha sekiz yaşlarında iken hayata atılmak zorunda kaldı.

Gorki’nin çocukluğu, kaba, cahil, sert birtakım insanların çevresinde geçti. Gorki, çocukluğunun bu acı günlerini, dünya edebiyatına birer klasik eser olarak giren *Çocukluğum* (1913) ve *Ekmeğimi Kazanırken* (1916) eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki’nin baştan başa acı ve yoksulluk dolu çocukluk hayatının biricik avuntusu, büyükannesi Akulina İvanovna’dır. Gorki’yi sonsuz bir sevgi ile seven, onu anlayan, onu koruyan ve kayıran biricik insan, bu duygulu, bu iyi yürekli kadındır.

Gorki, ninesine olan sevgisinin derinliğini, *Ekmeğimi Kazanırken*, *Benim Üniversitelerim* (1923) adlı eserlerinde çok güzel belirtmiştir.

Gorki’yi on yaşında, bir kundura mağazasına çırak olarak verdiler. Ama ellerini kaynar çorba ile haşladığı için, buradan ayrılarak yeniden ninesinin yanına dönmek zorunda kaldı. Elleri iyileşince, uzak akrabalarından bir mimarın yanına çırak olarak girdi. Gorki

mimarın evinde, düpedüz hizmetçilik yaptı. Bu ağır iş koşullarına ancak bir yıl dayanabildi. Oradan kaçarak, Volga'da işleyen gemilerden birinde, aşçı yamaklığı ve bulaşıkçılık yaptı. Gemiden ayrılınca bir süre başıboş dolaştı. Kuş avcılığı ile hayatını kazanmaya çalıştı. Sonra, yeniden mimarın yanına girdi. Oradan ayrılınca, bir ikon atölyesine kapılandı. Kutsal resimler (ikonlar) satan bir mağazada tezgâhtar çıraklığı etti. Üçüncü kez yine mimarın yanına girdi. İnşaat işlerinde mimara yardım etti.

Gorki bütün bu ağır iş koşullarına rağmen fırsat buldukça okudu. Bu yüzden başına olmayacak işler geldi. Ondaki bu okuma aşkı, ölünceye kadar kendisini bırakmadı.

İçini bir kurt gibi kemiren bu okuma tutkusu, Gorki'yi nihayet Kazan şehrine sürükledi. 1884 yılında, bir arkadaşının teşvikiyle, üniversiteye girmek üzere Kazan şehrine gitti. Ama üniversiteye girmek olanağını bulamadı. Fakat resmî üniversiteye giremeyen Gorki, Kazan'da hayat denilen yüksek üniversitenin bütün fakültelerinden geçti. Gorki, hayatının bu bölümünü *Benim Üniversitem* adlı eserlerinde bütün ayrıntılarıyla anlatır.

Gorki, Kazan'da bir süre çeşitli fırınlarda çalıştı. 1888 yılında, yine bu şehirde, Romas adlı bir halkçı-devrimci ile tanıştı. Romas'ın teşvikiyle, köylüler arasında çalışmak ve onları aydınlatmak üzere Volga nehri üzerindeki Krasnovidovo köyüne gitti. Burada, Rus köylüsünün hayatını yakından incelemek fırsatını buldu.

Gorki, hayatının bu döneminde, Hazer Denizi kıyılarına kadar gitti. Orada bir balıkçı dalyanına girdi. Bir aralık şimendifer bekçiliği, sonra da kantar memurluğu yaptı.

1889 yılında Nijniy-Novgorod'da devrimci çalışmalarından ötürü ilk kez tutuklandı. Yine bu sıralarda, devrin tanınmış yazarlarından Korolenko ile tanıştı. Korolenko'ya, o zamanlar yazmış olduğu, "İhtiyar Meşenin Şarkısı" adlı düzyazı şiirini okudu. Korolenko yazıyı beğenmedi. Düşüncesini de Gorki'ye açıkça söylemekten çekinmedi. Gorki bunun etkisiyle, iki yıl eline kalem almadı.

Gorki bu sıralarda Lapin adlı bir avukatın yanında sekreter olarak çalışıyordu. Anılarında bu avukattan sevgi ve saygı ile söz eder, öğrendiği şeylerden bir çoğunu bu kişiye borçlu olduğunu söyler.

Gorki, 1891 yılı baharında yaya olarak uzun bir geziye çıktı: Don Kazaklarının yaşadığı yerleri, Ukrayna'yı, Basarabya ve Tuna bölgelerini, Kırım kıyılarını karış karış dolaştı. Kuban'a kadar uzandı. Yollarda gördüklerini, yol arkadaşlarını, bundan bir süre sonra yazacağı o olağanüstü hikâyelerinde bütün ayrıntılarıyla canlandıracaktır.

1891 yılı sonbaharında Tiflis şehrine geldi.

1892 yılı, Gorki'nin hayatında bir dönüm noktasıdır. Çünkü 1892 yılı 25 Eylül'ünde Tiflis'te çıkmakta olan *Kafkas* adlı gazete-de, "Makar Çudra" adlı ilk hikâyesini yayımladı. Gorki'nin edebiyat çalışmalarına başlangıç olarak bu tarih kabul edilir.

Büyük yazar, ilk kez bu hikâyesinde, onu dünya edebiyatında ölümsüzleştiren "Gorki" takma adını kullandı.

Gorki, 1893 yılı Ekim'inde yeniden Nijniy-Novgorod şehrine döndü. Orada *Voljinski Vestinik* gazetesine fıkralar yazmaya başladı. Bu arada hikâyeler yazmaya devam ettiyse de bunları yayınlamadı. Ancak 1893 yılı Ağustos'unda, bir Moskova dergisinde "Yemilyan Pilâye" adlı ikinci hikâyesi çıktı.

Gorki bu sıralarda Korolenko ile sıkı bir arkadaşlık kurmuş bulunuyordu. Korolenko'nun Gorki'ye yazı alanında birçok yararlı öğüt verdiğini, hatta onu elinden tutup yazı hayatına soktuğunu, Gorki'nin kendi mektuplarından öğreniyoruz. Gorki, bir vesileyle, okuma yazma alanında kendisine yardımcı dokunanları anarken, birinci derecede aşçı Smuriy'den, avukat Lapin'den, Kalyujniy'den ve Korolenko'dan söz eder.

Okurlarımızın, *Ekmeğimi Kazanırken*'de göreceği gibi, Gorki'ye okuma zevkini aşıl原因anlar arasında, aşçı Smuriy'den başka "Kraliçe Margot"* ile terzinin ufak tefek karısı da önemli bir yer tutmaktadır.

1895 yılı Mart'ında Gorki'ye *Samara Gazetesi*'nde, devamlı yazı yazmasını önerdiler. Bunun üzerine Gorki, 1895 yılı Mart'ında Samara şehrine gitti.

Samara Gazetesi'nde çıkan birçok fıkra ve hikâyeleri arasında özellikle: "Mavi Gözlü Kadın", "Öğretmen Korjik'in Dinlenme Sa-

* Kraliçe Margot: Gorki'nin çok beğendiği, platonik bir çocuk sevgisiyle bağlandığı kadına verdiği addır. -H.Â. Ediz

atleri”, “Akulina Nine”, “Bir Masal”, “Semaga’yı Nasıl Yakaladılar?” gibi hikâyeleri çok ünlüdür.

Gorki, 1896 yılında *Nijegorodskiy Listok* gazetesine devamlı yazar olarak alındı. Bu gazetede çıkan hikâyeleri arasında “Stepte”, “Boles”, “Konovalov” gibileri çok ünlüdür. Bu dönemde Gorki’nin ünü hızla yayılıyor, hikâyeleri, Rusya’nın çeşitli bölgelerinde çıkmakta olan *Severnii Vestnik*, *Ruykoye Bogatsvo*, *Ruskaya Misl* gibi gazetelerde birbiri peşinden yayımlanıyordu.

1898 yılı, Gorki’nin hayatında mutlu dönüm noktalarından ikincisidir. İlk kez bu yıl Gorki’nin hikâyeleri iki cilt halinde yayımlandı.

1898 yılında Gorki, üçüncü kez tutuklandı. Bir yıl sonra da (1899-1900) yazarın *Foma Gordeyev* ve *Üç Kişi* adlı iki büyük eseriyle başka hikâyeleri yayımlandı.

Gorki, 1901 yılında Çehov’la tanıştı. 1902 yılı 23 Mart’ında ise “Moskova Sanat Tiyatrosu”nda *Küçük Burjuvalar* piyesi oynandı. Piyes büyük bir başarı kazandı. Aynı yılın nisan ayında da *Ayaktakımı Arasında* adlı eseri oynandı.

Rusya’daki ilk temsilinden, ancak 34 yıl sonra, İstanbul Şehir Tiyatrosunda oynanmış olan bu eserin, Moskova Sanat Tiyatrosu’nda temsili, o dönemin Rus basınında, yazardan yana büyük gösterilere yol açtı. Gorki’nin düşüncelerine katılanlar da katılmayanlar da, Gorki’yi beğenenler de beğenmeyenler de oyun etrafında birleşti ve bu eserin, dünya çapında bir başeser olduğunu açıkladılar. O zamana kadar Gorki’ye dostça davranmamış olan eleştirmenler bile, onu göklere çıkardılar. Petersburg’da çıkmakta olan *Novosti* gazetesinin Moskova muhabiri, gazetesine şöyle bir yazı yazmak zorunda kaldı:

“Dün, bizde Moskova’da önemli bir olay oldu. Bu olay, Maksim Gorki’nin Sanat Tiyatrosunda temsil olunan *Ayaktakımı Arasında* adlı piyesinin kazandığı büyük başarıdır. Buna “olay” diyorum, çünkü ünlü Gorki’nin bu yeni zaferi, edebî bir devrimdir. Estetik dünyasında, bir rejim değişikliğidir. Bir tiyatro eleştirmeni olarak ihtiyarladım, ama sizi temin ederim ki bugüne kadar hiçbir za-

man böyle bir başarıya tanık olmadım. Dün, yeni bir dilin, yeni bir edebî düşüncenin taç giyme töreni yapıldı.”

Gorki'nin başarısı, Rusya ölçüsünde kalmadı. *Ayaktakımı Arasında* oyunu, aynı yıl içinde Almancaya çevrilerek Berlin tiyatrolarında oynandı. Bunu, Paris ve Prag tiyatrolarının temsilleri izledi.

Bu olay Maksim Gorki'nin, Petersburg Bilimler Akademisi onur üyeliğine seçilişini doğurdu. *Hükümet Sözcüsü* adlı gazetede, bu seçimin bozulduğunu bildiren hükümet bildirisi ise bir bomba gibi patladı. Tolstoy, Çehov, Korolenko gibi tanınmış edebiyat kişilerinin, hükümetin bu davranışını protesto etmek üzere Akademi üyeliğinden istifa etmesi, işe büsbütün önem kazandırdı. Birbirine bağlanan bütün bu olaylar, Gorki'nin adını en ücra köşelere kadar duyurdu.

Bunu izleyen yıllar içinde Gorki'nin en güzel eserleri birbirini kovalamaya, ünü de gün geçtikçe büyümeye başladı. 1906'da *Ana* romanı, 1913'te *Çocukluğum*, 1916'da *Ekmeğimi Kazanırken*, 1923'te *Benim Üniversitelerim* gibi eserleri; 1925'te *Artamanov'lar*; 1926'da ise en büyük romanı olan *Klim Samgin'in Hayatı*'nın birinci cildi çıktı.

Gorki'nin ne kadar çabuk ün saldığını, eserlerinin çıkar çıkmaz, ne kadar çabuk başka dillere çevrildiğini daha iyi anlayabilmemiz için, şu küçük noktayı belirtmemiz yeter: Dünya çapında ünlü bir romancı olan Turgenyev'in en ünlü eserleri, ancak çıkışlarından 20-25 yıl sonra, Dostoyevski'nin ise, *Suç ve Ceza*, *Karamazov Kardeşler*, *Budala* gibi başeserleri, çıkışlarından ancak 60-70 yıl sonra dilimize çevrildikleri halde, Gorki'nin *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 yıllarında yayımlanmış, hemen iki yıl sonra da, yani 1909 yılında Türkçeye çevrilerek, *Tanin* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde çıkmıştır.

Gorki'nin kitap halinde çıkmış ilk eseri olan iki ciltlik hikâyeleri, 1898 tarihini taşıdığına göre, bu büyük yazarın bize kadar gelebilmesi için, ancak 10 yıllık bir zaman geçmesi yetmiştir. Halbuki Turgenyev ile Dostoyevski, Gorki'nin 10 yılda aldığı yolu, ancak 40-60 yıl içinde alabilmişlerdir.

Başarının sırrı

Pekiyi, Gorki'yi böylesine kısa bir zamanda ünlü eden, onu geniş okur yığınlarına sevdiren sebepler nelerdi?

Dönemin edebiyat eleştirmenleri bunu, kısmen Gorki'nin çok renkli ve serüven dolu hayatına; kısmen de ele aldığı konuların özgünlüğüne, yani onun, özellikle serserilerin hayatını yansıtmaya veriyorlardı. Bazıları ise bu başarının sırrını sadece Gorki'nin yetenek ve üstünlüğünde görüyorlardı.

Halbuki, teker teker ele alındıkları zaman, bu sebeplerden hiçbiri Gorki'nin kazandığı başarının gizini yeteri kadar açıklayamıyordu.

Çünkü, Gorki'nin serüven dolu hayatını, hele ilk zamanlarda, koca Rusya'da bilenler pek azdı. Onun için, Gorki'nin başarı sebeplerinden biri olarak bunu saymak yanlış olur.

Gorki'nin eserlerinde dile getirdiği Rus yaşamını, Rusya'da Gorki'den önce de dile getirenler olmuştur. Buna örnek olarak Levitov gösterilebilirdi. O halde böyle bir konuya ilk kez el atan Gorki olmuyordu. Demek ki bu da, bir başına Gorki'nin başarısını sağlayan sebeplerden biri olamazdı.

Gorki'nin üstün edebî nitelik ve yeteneği de bu alanda başlı başına bir sebep sayılamazdı. Çünkü Gorki'nin yazı yazmaya başladığı dönemde Tolstoy gibi, Çehov gibi devler, en ünlü anlarını yaşıyordu. Öte yandan, Turgenyev'in, Dostoyevski'nin ölümleri üzerinden henüz on yıl bile geçmemişti. Bu edebiyat devleri arasında kendine yer bulup sesini duyurabilmek için, Gorki'de yukarıda saydığımız özelliklerden daha başka birtakım özelliklerin bulunması gerekiyordu.

Gerçekten de, Gorki'nin eserleri incelenince, büyük yazarın bütün eserlerinde, ona başarı yolunu açan ciddi bir sebebin bulunduğu hemen göze çarpar. Bu ciddi sebep, Gorki'nin eserlerinde görülen sosyal yönün, geniş okur yığınlarının sosyal eğilimlerine uygun olması gerçeğidir.

Gerçekten de Gorki'nin eserlerini, bunların yazıldığı dönemi, bunların değiştiği konuları inceleyecek olursak, yazarın, hemen her eserinde geniş okur yığınlarını çok yakından ilgilendiren sosyal davalara dokunduğunu görüyoruz.

Sanat yöntemi

Gorki'nin eserlerinde göze çarpan sosyal yön, olay kişileriyle toplumsal koşullar arasındaki çelişme ve çatışmadır. Gorki'nin bütün eserlerine egemen olan başlıca mesele ise, olay kişilerinin sosyal koşullara kendi istek ve eğilimlerine göre bir yön vermeye çalışmalarıdır.

Gorki'nin eserlerinde bu sosyal yön üç şekilde, üç türlü belirtilmiştir: a) Masallar ve efsaneler, b) Gazete makaleleri, c) Nihayet olayların realistçe açıklanması ve hikâyesi biçiminde.

a) Gorki ilk yazılarını masal ve efsaneler biçiminde yazmıştır. Yazarın dilimize de çevrilmiş olan *Stepte* eserindeki (Kocakarı İzergil, Makar Çudra, Şahin Üzerine Türkü, Han ve Oğlu) gibi masal ve efsanelerde görüldüğü gibi içinde yaşanan acı gerçeğe karşı, idealize edilmiş bir gerçek çıkarılmıştır. İçinde yaşanan hayatta elde edilemeyen, gerçekleştirilemeyen istekler, idealize edilmiş bir hayatta gerçekleştirilmiş gibi gösterilmiştir. Gorki'nin bu tip eserlerindeki bütün kişilerde göze çarpan şu özellik vardır: Güçlü insanlar zayıflara, serbest ve bağımsız insanlar kölelere, mağrur insanlar alçalmış insanlara karşı konulmuştur.

Gorki'nin başıboş insanların, serserilerin hayatını tasvir ettiği “Malva”, “Çelkaş”, “Konovalov”, “Yol Arkadaşım” gibi hikâyelerinde de aynı hali görmekteyiz. Bu hikâyelerin kişileri de “olağanüstü” insanlardır.

Hiç kuşku yok ki Gorki, bu çeşit eserlerinde romantiktir. Ama Gorki'nin bu romantizminde, geçmişe, geriye dönüşten çok, ileriye, iyiye ve güzele bir akış vardır.

Gorki'nin birçok eserinde, içinde yaşadığı gerçek ve sıkıcı hayatı, hayal gücüyle daha çekici bir hale getiren, hayale tapan kişilere rastlıyoruz. Hayali cennetler yaratmak, hayal gücüyle daha çekici yaşama koşulları yaratmak, içinde yaşanan kötü koşullara karşı bir mücadele aracı olmasa bile bir avuntudur.

Nitekim bu hayali cennetlere rağmen kötü yaşam koşulları, yine olanca ağırlığıyla sürmektedir. Kısa bir zaman sonra yaşamın yasaları, bütün ağırlığıyla kendilerini duyurmaya başlayacaklardır.

Biraz olsun avunmak için bu hayali cennetler belki yararlıdır ama bunlar kötü yaşam koşullarını büsbütün yok eden bir ilaç değildir. Gerçek yaşamı, yalancı, hayali bir yaşamla değiştirmeye çalışmak, olsa olsa aciz, güçsüz insanların işidir.

Gorki'nin "Boles" hikâyesindeki Tereza'sı bu çeşit insanlardan biridir. Bu düş ürünü hayatın filozofları, vaizleri de vardır. Örneğin, aşağı tabaka arasındaki Lenka bunun güzel bir örneğini oluşturur.

b) Ama Gorki, masal ve efsaneler içinde canlandırılan hayali cennetlerle yetinemezdi. Bunun için daha başka yollara da başvurmak gerekiyordu. İşte bu yollardan biri de gazete fıkralarıdır. Burada kişiler değil, gerçekler vardır. "9 Ocak", "Amerika'da", "Rus Masalları" bu çeşit yazılardır. Gorki bu çeşit eserlerinde yaşamı açıkça mahkûm etmektedir.

c) Gorki'nin insanla sosyal koşullar arasındaki çelişmeyi ve anlaşmazlığı belirtmek için en çok başvurduğu yol, doğrudan doğruya olayların gerçekçi bir yöntemle anlatılmasıdır. Gorki'nin eserleri çoğunlukla bu biçimde yazılmıştır. *Foma Gordeyev*, *Üç Kişi*, *Ana*, *Matvey Kojemyakin'in Hayatı*, *Benim Üniversitelerim*, *Klim Samgin'in Hayatı* gibi romanları bu çeşit eserlerden sayılmaktadır. Gorki'nin, sayıları 10-15'i bulan tiyatro eserlerini de bu türe sokmak mümkündür.

Gorki'nin dilimize çevriliş zamanı ve koşulları göz önüne alınacak olursa, bu büyük yazarın başarısını sağlayan sebepler daha çabuk anlaşılabilir.

Yukarıda da değindiğimiz gibi, dünya çapında bir yazar olan Tolstoy, ancak ömrünün sonlarına doğru, Dostoyevski ile Turgenyev ise ancak ölümlerinden sonra dilimize çevrildiği halde, Gorki, kitap halinde ilk eserlerinin çıkışından hemen 10 yıl sonra dilimize çevrilmiş bulunuyor. Dostoyevski'nin en ünlü eserlerinden biri olan *Suç ve Ceza* Rusya'da 1866 yılında yayımlanmış, Fransızcaya 1884 yılında, yani tam 18 yıl sonra çevrilmiştir. Aynı eserin dilimize çevrilişi 1947 tarihlerine rastlar. Yani, Rusya'da çıkışından tam 81 yıl sonra.

Halbuki *Ana* romanı Rusya'da 1906-1907 tarihlerinde çıkmış, iki yıl sonra da, yani 1909 tarihinde dilimize çevrilmiştir. *Ana* romanı, Gorki'nin eserleri içinde, doğrudan doğruya Çarlık düzeni-

ne karşı yazılmış en güçlü eserdir. Türkiye’de Abdülhamid düzeninin devrilişi ise bu eserin çıkışından bir yıl sonraya rastlar. İstibdat düzenlerine karşı savaşın bir simgesi sayılan *Ana* romanı, o zaman, istibdatla savaşılan bütün ülkelerce benimsendiği gibi, ülkemizde de benimsenmiş ve dönemin tanınmış ediplerinden İsmail Müştak ile Muhittin Birgen tarafından dilimize çevrilerek, yine o dönemin en ünlü ve ilerici gazetesi olan *Tanın* gazetesinde tefrika edildikten sonra kitap halinde yayımlanmıştır. Gorki’nin henüz hiçbir hikâyesinin dilimize çevrilmemiş olduğu sıralarda *Ana* romanının dilimize çevrilişi ancak ve ancak bu romanın taşıdığı aktüel ruhla ve bunun o zamanlar istibdat düzeninden yeni kurtulmuş olan Türk toplumunca benimsenmiş olmasıyla açıklanabilir.

O zamanlar Gorki’yi Türkiye’de tanıtan ve ünlü kılan sebepler ne idiyse, onu kendi memleketinde de ünlü kılan sebepler, çok daha geniş ölçüde aynıydı.

Hikâye ustası

Gorki’nin 8-10 romanıyla 10-15 tiyatro eseri bir yana bırakılırsa, eserlerinden geri kalanı, kısa ya da uzun hikâyeleridir. Onun için Gorki’ye dünya çapında bir hikâye ustası gözüyle bakmak mümkündür.

Gerçekten de Gorki büyük çapta bir hikâye ustasıdır. Gorki’nin hikâyeleri kadar, hikâyecilik sanatı üzerine öğütleri de, özellikle genç hikâyeciler için, çok ilginçtir. Gorki’nin hikâye tekniği üzerine neler düşündüğünü anlamamız için, onun kısa hikâye tekniğini öğretmek ve tanıtmak amacıyla, bir dergiye yazdığı mektuptan şu satırları okumak, gerçekten de çok yararlıdır. Hepimizin, hele genç yazarların çok şey öğrenebileceği bu mektubun önemli bölümlerini olduğu gibi aktarıyoruz.

30 *Gün* dergisini, genç kuşaklara kısa hikâye tekniğini tanıttacak bir dergi haline getirmek niyetinizi çok iyi karşıladım. Çünkü her büyük şey, küçükten doğar. Halbuki bizde öyle bir durum meydana gelmiştir ki, küçük tabanca, okurun üzerine hemen romanla ateş etmeye başlıyor. Ama bu tabanca, hede-

fe isabet ettiremeyip de sağdan soldan saldırılara uğrayınca hemen kusurlarını itiraf mektupları başlıyor: “Kitabımın kusurlarını ben kendim de görüyör ve biliyorum!” Halbuki işin doğrusunu isterseniz, bizim genç yazar, hatası yüzüne vuruluncaya kadar, kendi hatası üzerine ne bir şey biliyordu ne de bilmek istiyordu. Bu yazdığı mektuplar ise, hatasının gençliğine, deneyimsizliğine verilerek hoş görülmesi içindir.

Ama bu bir mazeret değildir. Bir yazar geliştiği gibi okur da gelişir. Bugünün okuru dünün okuruna hiç benzemez! Onun için, bir edip, bir yazar olmak isteyenler şunu iyice bellemelidir: Edebiyat çok sorunlu bir iştir. Bir yazar, büyük edebî türlere, romana geçmeden önce küçük hikâye türünün dikenli yollarından geçmek zorundadır. Roman türü, büyük bir yaşam deneyimi ister.

Ama iyi bir hikâye yazmanın kolay bir iş olduğunu da sanmamalıdır. Hayır; kötü bir roman yazmanın iyi bir hikâye yazmaktan çok kolay olduğunu açıkça söylemek gerekir.

Hikâyecilik, belli birtakım çerçevelerle çevrilmiş çok önce bir sanat koludur. Bu hikâyedeki her gereksiz söz, her gereksiz konuşma ya da sesleniş, okurun kulağında falsolu bir nota, bozuk bir melodi etkisi yapar.

Gorki, yeni yazı yazmaya başlayan genç yazarlara özellikle Çehov’u, Maupassant’ı, Pirandello’yu dikkatle okumalarını öğütlemektedir. Bizce, bu adların en başına Gorki’yi koymak hiç de yanlış bir davranış olmayacaktır.

JŞTE böyle!.. Kazan Üniversitesi'ne okumaya gidiyorum, aşığı kurtarmıyor.

Üniversite düşüncesini bana, kadın gibi yumuşak bakışlı, sevimli ve çok güzel bir delikanlı olan lise öğrencisi N. Yevreniov aşlamıştı.

Yevreniov, bizim evin tavan arasında otururdu. Beni sık sık elimde kitapla görürdü. Bu onun ilgisini çekmiş; bir süre sonra tanıştık. Çok geçmeden Yevreniov, bilime büyük bir yeteneğim olduğuna beni de inandırmaya başladı.

Uzun saçlarının perçemlerini zarif bir tavırla sallayarak:
"Doğa," derdi, "sizi bilime hizmet etmek için yaratmış!.."

Ben o zamanlar, bir tavşan olarak da bilime hizmet edilebileceğini henüz bilmiyordum. Yevreniov ise üniversitelerin, özellikle benim gibi gençlere ihtiyacı olduğunu öyle güzel kanıtladı ki... Doğal olarak bu arada Mihayil Lomonosov'un ruhu da aza-ba sokuldu.

Yevreniov, Kazan'da onun yanında oturacağımı, sonbahar ve kış süresince lise derslerine çalışacağımı, bazı sınavlar vereceğimi –o aynen bazı diyordu– üniversitede devlet hesabına okuyacağımı, beş yıl sonra da bir bilgin olup çıkacağımı söylüyordu. Bütün bunlar çok basit görünüyordu: Çünkü Yevreniov on dokuz yaşında ve iyi yürekli bir gençti.

Yevreniov sınavlarını verince hareket etti. İki hafta sonra, onun arkasından, ben de yola çıktım.

Büyükannem beni uğurlarken:

"Sen," diye öğüt verdi, "insanlara kızma!.. Her şeye kızıyor-sun; sert ve gururlu biri oldun! Bu sendeki, büyükbabandan

kalma bir huy. Büyükbaban sanki bundan ne kazandı!.. Yaşadı, yaşadı, sonunda bunayıp gitti, mutsuz ihtiyar!.. Yalnız şurası kulağına küpe olsun. İnsanları yargılayan Tanrı değildir; bundan ancak şeytan hoşlanır. Haydi uğurlar olsun!..”

Esmer, soluk yanaklarından akan gözyaşlarını silerek devam etti:

“Artık bir daha birbirimizi göremeyeceğiz!.. Sen, göçebe oğlan, uzaklara gidiyorsun, bense öleceğim!..”

Son zamanlarda bu sevgili ihtiyardan uzaklaşmıştım, hatta onu pek seyrek görüyordum. Şimdi ise, birdenbire, böylesine yakın, böylesine candan bir insana artık hiçbir zaman rastlayamayacağımı büyük bir acı ile hissediyordum.

Vapurun arka tarafında duruyor ve büyükannemin orada, iskelenin üstünde, bir eliyle nasıl istavroz çıkardığını, öteki eliyle de eski şalının ucundan tutarak yüzünü, insanlara karşı tükenmez bir sevgi pırlantısıyla dolu kara gözlerini nasıl sildiğini seyrediyordum.

Ve işte yarı bir Tatar şehrinde, tek katlı bir evin dar bir odasında idim. Bu küçük ev, bir tepenin üstünde, dar ve yoksul bir sokağın sonunda bir başına yükseliyordu. Evin duvarlarından biri yabani otların ürediği bir viraneliğe bakıyordu. Burada, tohuma kaçmış pelinlerin, dulavratotlarının, kuzukulaklarının mürver fundalıklarının arasından, tuğla bir binanın yıkıntıları yükseliyordu. Bu yıkıntıların altında sokak köpeklerinin yaşayıp öldüğü geniş bir bodrum vardı. Üniversitelerimden birisi olan bu bodrumu hiç unutmam.

Ana ile iki oğuldan kurulu olan Yevreniov ailesi çok küçük bir emekli aylığı ile geçiniyordu. Kır saçlı, ufak tefek dulun, pazardan gelip, satın aldığı şeyleri mutfaktaki masanın üstüne yayarak az ve kötü bir et parçasından, kendisini hesaba katmaksızın, güçlü kuvvetli üç delikanlıyı doyurabilecek miktarda iyi bir yemeği pişirmek gibi bir problemi ne acı bir üzüntü ile çözmeye çalıştığını daha ilk günlerde gördüm.

Kadıncağız çok sessizdi. Kurşuni gözlerinde, bütün gücünü yitirmiş bir beygirin güçsüz ve umutsuz çabası okunuyordu: Zavallı beygir, yokuşun başına kadar çıkamayacağını bilmekle birlikte yine de yükünü çekmeye devam ediyordu.

Gelişimden üç gün kadar sonra idi. Bir sabah çocuklar henüz uykudayken, mutfakta ona yardım ediyor, sebze ayıklıyordum. Kadın usulca ve ihtiyatla bana sordu:

“Siz niçin geldiniz?..”

“Üniversitede okumaya geldim.”

Kaşları, alınının sararmış derisiyle birlikte yukarı kalktı. Elindeki bıçakla parmaklarından birini kesti. Akan kanını emerek kendini bir sandalyeye bıraktı. Hemen sonra yerinden fırlayarak:

“Hay kör şeytan!..” diye söylendi.

Kesilen parmağını mendili ile sararak beni övdü:

“Patates soymasını çok iyi biliyorsunuz!..”

Yok artık, patates soymasını da mı bilmeyecektim!.. Ona, vapurda nasıl çalıştığımı anlattım. Kadın bana:

“Üniversiteye girmek için bunun yeterli olduğunu mu sanıyorsunuz?..” dedi.

O zamanlar nükteden pek anlamazdım. Kadının sorusunu ciddiye aldım ve bilim tapınağının kapılarını bana açacak olan çalışma planlarımı ona uzun uzun anlattım.

Kadın içini çekerek:

“Ah, Nikolay, Nikolay,” diye söylendi.

Nikolay ise, tam bu sırada, gözleri uykulu, saçları darmadağınık ve her zamanki gibi neşeli bir halde, yüzünü yıkamak için mutfağa girdi ve annesine dönerek:

“Anne,” dedi, “Tatar böreği yapsan ne iyi olur!..”

Kadın:

“Peki,” diye razı oldu.

Aşçılık sanatındaki bilgimi göstermek düşüncesiyle, Tatar böreği için etin hem az, hem de kötü olduğunu söyledim.

Bunları söyleyince Varvara İvanovna içerledi, bana dönerek öyle ağır birkaç söz söyledi ki, kulaklarım kıpkırmızı oldu ve âdeta yukarı doğru uzadı. Kadın, elindeki havuç demetini masanın üstüne fırlatarak mutfaktan çıktı. Nikolay, bana göz ederek kadının bu davranışını:

“Canı sıkkın!..” sözleriyle açıkladı.

Sonra bir sandalyeye oturarak bana, genellikle kadınların erkeklerden daha sinirli olduğunu, onların yaradılışlarının böyle olduğunu, bu durumun, su götürmez kesinlikle tanınmış bir bilgin, galiba bir İsviçreli tarafından ispat edildiğini anlattı. John Stuart Mill adlı İngiliz’in de bu sorun üzerine bazı şeyler söylemiş olduğunu ekledi.

Bana bir şeyler öğretmek Nikolay’ın pek hoşuna gidiyordu. Her fırsattan faydalanarak, bilmeden yaşanılması mümkün olmayan, zorunlu bazı şeyleri kafama sokmaya çalışırdı. Onu bütün kalbimle dinler, Foucault, La Rochefoucauld, La Rochejacquelein kafamda bir kişi olarak birleşir ve ben Lavoisier’nin mi, Dumouriez’in, yoksa Dumouriez’in mi Lavoisier’nin kafasını kestiğini bir türlü ayırt edemezdim!..

Bu iyi yürekli delikanlı beni “adam etmeyi” bütün kalbiyle arzular, bunu büyük bir inançla vaat ederdi. Ama benimle ciddi olarak uğraşabilmesi için ne vakti, ne de öteki gerekli şartları vardı. Gençliğe özgü bencillik ve havailiği, evi idare etmek için annesinin ne büyük zorluklara katlandığını, ne tür kurnazlıklara başvurduğunu görmesine engel oluyordu. Ağır ve sessiz bir lise öğrencisi olan kardeşi ise, bunları onun kadar bile hissetmiyordu. Halbuki ben, mutfakta olup biten karışık kimya ve tasarruf hokkabazlıklarını en ince ayrıntılarına kadar çoktan öğrenmiş bulunuyordum. Çocuklarının midelerini her gün aldatmak, üstelik de çirkin suratlı, acayip tavırlı benim gibi bir eklemeyi doyurmak için kadıncağızın ne gibi el çabukluklarına başvurmak zorunda kaldığını pekâlâ görüyordum. Payıma düşen her ekmek lokması, çok doğal olarak, mideme bir taş parçası gibi oturuyordu.

Kendime bir iş aramaya başladım. Öğle yemeğimi yememek için sabahleyin, çok erken evden çıkıyor, kötü havalarda ise viranelikteki bodrumda oturuyordum. Orada, kedi ve köpek leşlerinin pis kokuları içinde yağmur sağanakları ve rüzgâr uğultuları arasında, üniversitenin benim için hayalden başka bir şey olmadığını, İran'a gitmekle çok daha akıllıca hareket etmiş olacağımı pek çabuk anladım. Ben artık kendimi, buğday tanelerini birer elma büyüklüğünde, patatesleri birer pud* ağırlığında yetiştirme metodunu bulan ve genel olarak kendimden başkalarının da üzerinde bu kadar güçlkle yürüdüğü şu toprak için bir sürü hayırlı iş yapan aksakallı bir sihirbaz gibi görüyorum.

Ben artık olağanüstü serüvenler ve büyük projeler hayal etmesini öğrenmişim. Hayatımın acı günlerinde bunun bana çok yararı dokundu. Böyle günler hayatımda hiç de az olmadığı için, hayal kurmaya gittikçe daha çok alıştım. Dışarıdan bir yardım beklemiyordum. Hiçbir mutlu rastlantıya da bel bağlamıyordum. Ama irademin gittikçe güçlendiğini fark ediyordum. Hayat şartları benim için zorlaştığı ölçüde kendimi daha güçlü, hatta daha akıllı hissediyordum. İnsanı insan yapan şeyin, çevresine gösterdiği direniş olduğunu çok erken anlamıştım.

Aç kalmamak için Volga kıyılarına, günde on beş yirmi kapik kazanmanın kolay olduğu liman ve iskelelere gittim. Orada kendimi hamallar, serseriler, yankesiciler arasında, ısıdan akkor haline gelmiş kömürlerin arasındaki bir demir parçası gibi hissediyordum. Her gün bir yığın keskin ve yakıcı izlenimle dopdolu bir hale geliyordum. Orada başıboş hırsların, kaba içgüdülerin insanları, kasırgaya yakalanmış gibi önümde yuvarlanıyordu. Onların hayata duyduğu öfke ve hınç, dünyadaki her şeye gösterdikleri alaycı düşmanlık, kendilerine olan ilgisizlik, beni bu insanlara doğru çekiyor, bende, bunların kemirici çevrelerine karışmak isteğini uyandırıyor.

* 16 kilogram değerinde bir ağırlık ölçüsüdür. -çev.

BretHarte ve okuduğum bir yığın öteki “bulvar” romanı, bu çevreye duyduğum sempatiyi büsbütün artırıyor. Öğretmen okulu eski öğrencilerinden olup şimdi profesyonel bir hırsız olan ve hayatın ağır yumruklarını yiyen veremli Başkan bana büyük bir cerbeze ile şunları aşılamaya çalışırdı:

“Niye öyle çekingen bir kız gibi ezilip büzülüyorsun? Yoksa namusunu kaybetmekten mi korkuyorsun? Bir kız için namusu, onun bütün varı yoğudur; halbuki senin için, bir boyunduruktan başka bir şey değildir. Öküz, namuslu olduğu için, karnını samanla doyurmaya mahkûmdur.”

Kızla çalan saçlarıyla, aktörce tıraşıyla, küçücük vücudunun çevik ve yumuşak hareketleriyle Başkan, bir kedi yavrusunu andırırdı. Bana karşı koruyucu bir öğretmen tavrı takınırdı. Bütün ruhuyla bana başarı ve mutluluk dilediğini görüyordum.

Çok zeki olan Başkan, bir hayli de iyi kitap okumuştur. Bunların içinde hepsinden çok *Monte Cristo Kontu* hoşuna gidiyordu.

“Bu kitapta, hem düşünce, hem de duygu var,” derdi.

Kadınları severdi. Onlardan, ağzını şapırdatarak, büyük bir ihtirasla, kırılmış vücudunda bir çeşit çırpınmayla, âdeta kendinden geçerek söz ederdi. Bu çırpınmada hastalığa benzer bir şeyler vardı ve bu, bende bir tiksinti uyandırırdu. Ama sözlerinin güzelliğini duyarak, onu dikkatle dinlerdim.

Yüzünün sarı derisi pembeleşerek ve siyah gözleri sevinçle parlayarak:

“Kadın, kadın!..” diye şarkı okur gibi konuşmaya başladırdu. “Kadın için her şeyi yaparım. Nasıl şeytan için günah diye bir şey yoksa kadın için de günah yoktur. Sevdalı olarak yaşa: Dünyada bundan iyi bir şey henüz icat edilmemiştir.”

Çok güzel hikâye anlatırdı. Orospular için, mutsuz bir aşkın acılarını haykıran dokunaklı şarkıları kolaylıkla yazardı. Onun şarkıları bütün Volga şehirlerinde söylenirdi. Birçok şarkısı arasında çok yaygın olan bu şarkı da onundu:

“Güzel değilim, fakirim;
Hem elbisem de kötüdür.
Bundan ötürü bu kızı
Kocaya alan olmuyor.”

Müziyenler gibi ince uzun parmaklı, gösterişli, şık ve karışık bir adam olan Trusov da beni severdi. Denizciler varoşunda, üzerinde “Saat Tamircisi” yazılı olan bir dükkânı vardı; ama kendisi çalınmış malları sürmekle geçinirdi.

Kır düşmüş sakalını önemli bir tavırla sıvazlayarak ve kestante rengindeki hileci gözlerini kırıştıtararak:

“Sen Maksimiç,” derdi, “hırsızlığa alışma! Görüyorum ki senin yolun başkadır. Sen maneviyat adamısın!..”

“Maneviyat ne demek?..”

“Yani, hiçbir şeyi kıskanmayan, sadece merak gösteren bir adam.”

Bu tarif bana uymuyordu; çünkü benim de çok şeyde gözüm kalmış, ben de çok kimseyi kıskanmıştım. Şunu söylemeliyim ki, benim kıskançlığımı kamçıllayan noktalardan biri, Başkin’in, kendine özgü, âdeta şiir söyler gibi beklenmedik benzetmelerle söz söyleme yeteneği idi.

Onun, bir aşk macerası üzerine anlattığı şu hikâyenin baş tarafını bugün bile hatırlarım:

“Bulanık bir gece idi. Yoksul Sviyajesk şehrinin bir otel odasında, kovukta bir baykuş gibi oturuyorum. Mevsim sonbahar, aylardan ekim ayı; tembel bir yağmur yağıyor. Rüzgâr, tıpkı hakaret görmüş bir Tatarın bitmek tükenmek bilmeyen, oy, oy, oy diye uzayıp giden şarkısı gibi inliyor...”

...İşte o kadın geldi. Hafif, gün doğuşundaki bulutlar gibi pembe... Gözlerinde ise, ruhunun aldaticı temizliği var. Temiz, dürüst bir sesle, ‘Sevgilim,’ diyor, ‘sana karşı hiç suçum yok.’ Yalan söylediğini biliyorum; ama yine de sözlerinin doğruluğuna inanıyorum. Aklım, yalan söylediğine kuvvetle inanıyor. Ama kalbim buna bir türlü inanmak istemiyor!”

Anlatırken, ritmik bir biçimde sallanır, gözlerini yumarak, sık sık, yumuşak bir hareketle elini göğsüne, kalbinin bulunduğu yere götürürdü.

Sesi boğuk ve kısıktı. Ama canlı sözlerinde bir bülbül ezgisi hissedilirdi.

Ben Trusov’u da kıskanırdım. Bu adam, Sibiryaya, Hive, Buhara üzerine çok ilginç şeyler anlatır, papazların yaşayışı ile ilgili gülünç ve onları çok kötüleyici şeyler hikâye ederdi. Bir seferinde ise, esrarlı bir tavırla, Çar III. Aleksandr için “Bu çar, işinin ehli bir adam,” demişti.

Bu Trusov bana, romanların sonunda –okurlar için bir sürpriz meydana getirecek biçimde– birdenbire iyi yürekli kişiler haline geliveren “canilerden” biri gibi görünürdü.

Bazen bu adamlar, sıkıntılı ve boğucu gecelerde Kazanka Irmağını aşarak, karşı kıyıdaki çayırlara, fundalıklara gider ve orada kendi işlerinden, çoğunlukla hayatın çetinliğinden, insan ilişkilerinin tuhaf çapraşıklığından, özellikle bol bol kadınlardan söz ederek yiyip içerlerdi. Kadınlara üzerine konuşurlarken, öfke ile, üzüntü ile, bazen de dokunaklı bir dil ile ve hemen hemen çok defa korkunç sürprizlerle dolu bir karanlığa bakıyormuş gibi bir duygu ile söz ederlerdi. Ben de iki üç gecemi onlarla birlikte, donuk yıldızlı karanlık kubbenin altında, sık söğüt ağaçlarıyla örtülü vadinin boğucu sıcaklığında geçirdim. Volga’nın yakınlığıyla ıslanan karanlıkta, gemilerin direklerindeki ışıklar, altın örümcekler halinde her yana kayıyor, dağlık kıyıların koyu karanlığında ateşten yuvarlak kakmalar görünüyordu; bu pırıltılar, zengin Uslon köyünün meyhane ve evlerinin pencerelerinden vuran ışıklardır. Vapurların çarkları, boğuk sesler çıkararak suya çarpıyor, bir sal kafilesindeki gemiciler, boğazlarını yırtarcasına kurtlar gibi uluyor, uzak bir yerde, bir çekicin demire vuruşu iştiliyor, birinin ruhu yavaş yavaş yanıyor gibi hazin bir şarkı perde perde yükseliyor ve yüreklere, kül gibi bir hüznün çöküyordu.

Ama, hayatı düşünen ve âdeta birbirlerini dinlemeden, her biri yalnız kendisini ilgilendiren şeylerden konuşan bu insanların yavaşça kayan sözlerini işitmek bundan da hazindi. Bunlar, fundalıkların altına oturmuş veya yatmış bir halde sigara, seyrek olarak da –o da iştahsız– votka ya da bira içiyor, geçmiş, eski anıları tazeliyorlardı.

Gece karanlığının yere mihladığı birisi:

“Bakınız, benim başımdan da şöyle bir şey geçmişti,” diye anlatmaya başlıyor.

Hikâyeyi dinledikten sonra:

“Böylesi de olur, her şey olur!” diye onu doğruluyorlar.

“Oldu”, “Olur”, “Olmuştu” sözcüklerini işitiyorum. Ve bana öyle geliyor ki, bu gece bu adamlar, hayatlarının son demlerini yaşıyor: Olan olmuş, bundan sonra artık hiçbir şey olmayacaktır!

Bu beni Başkin’den ve Trusov’dan uzaklaştırıyordu. Ama yine de hoşuma gidiyorlardı. Başımdan geçenlerin mantığına uyararak onlarla birlikte gitmiş olsaydım, çok doğal bir davranışta bulunmuş olacaktım. Yükselme ve öğrenime başlama umutlarının yıkılışı da beni onlara itiyordu. Aç, kızgın ve dertli olduğum saatlerde, kendimi –yalnız “kutsal mülkiyet kurumuna” karşı değil– suç işlemeye de yatkın görüyordum. Ama gençliğin romantizmi, yürümeye mahkûm olduğum yolu değiştirmeme engel oluyordu. Hümanist Bret Harte’tan ve bulvar romanlarından başka bir hayli de ciddi kitap okumuştum. Bu kitaplar bende belirsiz –ama şimdiye kadar gördüklerimin hepsinden daha önemli– bir şeye karşı bir eğilim uyandırıyorlardı.

Yine bu sıralarda yeni yeni ahbaplar ve yeni izlenimler edinmiştim. Yevreniov’ların evi sırasındaki viranelikte lise öğrencileri çelik çomak oynamak için toplanırdı. Bunlardan Guriy Pletnev adlı biri beni büyülemişti. Esmer tenli, bir Japon gibi mavimtrak saçlı, âdeta barut sürmüş gibi yüzü siyah beneklerle örtülü, olağanüstü neşeli, oyunda çevik, sözde hazır cevap olan

bu delikanlı, çeşitli yeteneklerin tohumunu taşıyordu. Hemen hemen bütün yetenekli Ruslar gibi o da, doğanın kendisine vermiş olduğu olanaklarla yetiniyor, bunları ne çoğaltmaya ne de geliştirmeye çalışıyordu. Hassas bir kulağı, olağanüstü bir müzik duygusu olan ve müziği seven Pletnev, ustaca kemençe, balalayka ve armonika çalar, daha soylu, daha güç müzik aletlerini öğrenmeye heves etmezdi. Yoksuldu; fena giyinirdi. Ama onun buruşuk, yırtık pırtık gömleği, yamalı pantolonları, biçimini kaybetmiş delik çizmeleri, pervasızlığına, damarlı vücudunun atılğan hareketlerine, geniş jestlerine pek yaraşırdı.

Pletnev, ağır ve uzun bir hastalıktan ayağa yeni kalkmış bir insana ya da daha dün hapishaneden çıkmış bir mahkûma benziyordu. Hayatta her şey onun için yeni ve güzeldi. Her şey onda gü-rültülü bir neşe uyandırırıldı. Bir kestanefişeği gibi zıp zıp zıplardı.

Zor ve tehlikeli yaşayışımı öğrenince, kendisiyle birlikte oturmamı ve köy öğretmenliğine hazırlanmamı teklif etti. “Ben artık ‘Marusovka’ denilen ve herhalde Kazan öğrencilerinin birkaç kuşağı tarafından bilinen tuhaf, neşeli, pis bir evdeyim,” dedi. Burası; aç öğrenciler, orospular ve artık çağları geçmiş birtakım insan hayaletleri tarafından, âdeta sahibinden zaptedilmiş Ribnoriyadski Sokağındaki yarı yıkık, büyük bir evdi. Pletnev, tavan arasına çıkan merdivenin altındaki koridorda oturuyordu; yatağı burada, masası ile sandalyesi de koridorun sonundaki pencerenin yanında idi; bütün eşyası da buydu. Koridora üç kapı açılıyordu. Bu kapıların örttüğü odaların ikisinde orospular, birinde ise Papaz Okulu öğrencilerinden veremli bir matematikçi oturuyordu. Bu, uzun boylu, zayıf, kirli paçavraların zorlukla örtebildiği, her yanı kırmızı ve sert kıllarla kaplı, âdeta korkunç bir adamdı. Paçavraların yırtıklarından morarmış bir deri ile kaburgaları korkunç bir biçimde sırtıyordu.

Bu adam galiba sadece, kan çıkıncaya kadar kemirdiği kendi tırnaklarıyla besleniyordu. Gece gündüz bir şeyler çizer, bir şeyler hesaplar ve hiç durmadan boğuk sesler çıkararak boğuk

boğuk öksürdü. Orospular deli diye ondan korkarlardı. Ama ona acıdıkları için de, kapısının önüne ekmek, çay ve şeker bıraktırlardı. O bu paketleri yerden kaldırır ve yorulmuş bir beygir gibi soluyarak odasına götürürdü. Şayet orospular herhangi bir sebepten ötürü, her günkü sadakalarını getirmez ya da getirmeyi unuturlarsa, kapısını açar ve kısık bir sesle koridora doğru:

“Ekmek!..” diye bağıyordu.

Siyah çukurların içine gömülmüş gözlerinde, kendi büyüklüğünü anlayan bir manyağın gururu parlardı. Bazen onu ufak tefek, kambur, çarpık bacaklı, şişkin burnu üzerinde kocaman bir gözlük bulunan, kır saçlı, sarı ve köse suratında hileci bir gülümseme parlayan, çirkin ve tuhaf görünüşlü bir adam görmeye gelirdi. Bunlar kapıyı sımsıkı kapar ve tuhaf bir sessizlik içinde, saatlerce hiçbir şey konuşmadan otururlardı. Yalnız bir defasında gece geç vakit, matematikçinin kısık ve öfkeli haykırışlarıyla uyandı:

“Ben de sana diyorum ki, hapishane! Geometri... bir demir kafestir; evet!.. Bir fare kapanıdır!.. Bir hapishanedir!”

Çirkin ve garip görünüşlü kambur, çığlığa benzer bir sesle gülüyor ve tuhaf bir kelimeyi birçok defa tekrarlıyordu. Matematikçi ansızın köpürdü:

“Lanet olası herif, defol!..”

Misafir homurdanarak, bağırarak ve geniş bir pelerine sarınarak koridora fırladığı zaman, uzun ve korkunç matematikçi kapının eşiğinde durmuş ve parmaklarını karmakarışık saçlarına sokmuş bir halde bağıyordu:

“Öklid bir aptaldır! Aptaaa! Ben sana Tanrının bu Yunandan daha akıllı olduğunu ispat edeceğim!..”

Kapıyı öyle bir şiddetle kapadı ki, odasında, gürültü ile bir şeyler yere düştü.

Bu adamın, matematik yolu ile Tanrının varlığını ispat etmeye çalıştığını, çok geçmeden öğrendim. Ama bunu başarmaya zaman bulamadan ölüp gitti.

Pletnev bir matbaada, bir gazetenin gece düzeltmeni olarak çalışıyordu. Gecede on bir kapik kazanıyordu. Benim hiçbir şey kazanmadığım günler, günde dört funt* ekmek, iki kapiklik çay ve üç kapiklik şeker ile geçinirdik. Halbuki benim çalışmaya vaktim yoktu; öğrenim yapmak zorundaydım. Bilimi büyük bir zorlukla sindiriyordum. Hele gramerin, doğaya aykırı denecek kadar dar ve basmakalıp biçimleri beni eziyordu. Canlı, zor, kıvrak ve akıcı Rusçayı bu kalıplara bir türlü sığdıramıyordum. Ama kısa bir zaman sonra öğrenime “çok erken” başladığım, hatta köy öğretmenliği sınavını kazansam bile, yaşımın küçüklüğü dolayısıyla beni hiçbir yere tayin etmeyecekleri anlaşıldı; kendi hesabıma buna ben de sevindim.

Pletnev’le bir yatakta, geceleri ben, gündüzleri o olmak üzere uyuyorduk. Pletnev, uykusuz geçen bir geceden sonra daha çok kararmış bir yüzle, kızarmış gözlerle, bitkin bir halde sabahleyin erkenden gelirdi. Ben hemen lokantaya, sıcak su almaya koşardım. Semaverimiz yoktu. Sonra pencerenin yanına oturarak çayla ekmek yerdik. Pletnev bana gazete havadislerini anlatır, alkolik fıkracı “Kızıl Domino”nun eğlenceli şiirlerini okur, hayata karşı takındığı alaycı tavırlarıyla beni şaşırtırdı. Bana öyle geliyor ki, Pletnev’in hayata karşı davranışı, eski kadın elbiseleri alıp satan ve kadın tellallığıyla uğraşan koca suratlı Galkina kariya olan davranışından pek de farklı değildi.

Pletnev bu kadından merdiven altında bir köşe kiralamıştı; ama bu “ev” için verecek parası olmadığından neşeli şakalarla, armonika çalmakla ve dokunaklı şarkılar söylemekle kirasını öderdi. Pletnev, tenor sesiyle bu şarkıları söylediği zaman gözlerinde alaycı bir pırıltı tutuşurdu. Galkina karı gençliğinde opera korosunda şarkıcılık yapmıştı. Bunun için şarkıdan anlar ve sık sık küstah gözlerinden, bir sarhoşa ve bir obura has mavimtırak yanakları üzerine bol bol yaşlar dökülürdü. Kadın kalın par-

* 400 gramlık bir ağırlık ölçüsüdür. -çev.

maklarıyla yanaklarındaki gözyaşlarını siler, sonra da kirli bir mendille parmaklarını kuruları. İcini çekerek:

“Ah, Gusoçka,”* derdi, “siz bir artistsiniz!.. Bir parçacık daha güzel olsaydınız size iyi bir kısmet bulurdum. Ben nice nice delikanlıya, yalnız yaşamaktan canı sıkılan kadınlar bulmuşumdur.”

Böyle “delikanlılardan” biri şuracıkta, hemen bizim üstümüzde oturuyordu. Bu, bir kürk işçisinin oğlu olan orta boylu, geniş omuzlu bir öğrenci idi; çirkin denecek kadar dar kalçalarıyla, sivri köşesi aşağıya dönük bir üçgeni andırıyordu. Üçgenin bu sivri köşesi biraz kırık gibi idi. Öğrencinin ayakları, tıpkı bir kadın ayağı gibi küçüktü. Omuzları arasına iyice gömülü olan başı da küçük ve fırça gibi kırmızı saçlarla örtülü idi. Beyaz ve kansız yüzünde ise patlak ve yeşil gözleri mahzun mahzun açılıp kapanırdı.

Binbir zorlukla, serseri bir köpek gibi aç kalarak, babasının isteğine karşı koyarak liseyi bitirmek ve üniversiteye girmek kurnazlığını gösterebilmişti. Ama, içli, yumuşak bas bir sesi olduğu meydana çıkınca şarkı söylemeye heves etmişti.

Galkina karı, delikanlıyı bu sırada eline geçirmiş, onu kırk yaşlarında zengin bir tüccar kadına yamamıştı. Kadının oğlu üniversitenin üçüncü sınıfında idi. Kızı ise, liseyi bitirmişti. Tüccar kadın zayıf, kuru, bir asker gibi dimdik, dünyasından geçmiş bir rahibe gibi muşmula suratlı, karanlık çukurların içine gömülü kocaman kurşuni gözlü, siyah elbiseli bir kadındı. Başında modası geçmiş bir başlık taşır, kulaklarında taşları çiğ yeşil renkte küpeler sallanırdı.

Bazen akşamları ya da sabahleyin erkenden öğrencisine gelirdi. Ben birçok defa bu kadının sokak kapısından âdeta sıçrayarak nasıl girdiğini, kararlı adımlarla avludan nasıl geçtiğini görmüştüm. Yüzü korkunç görünürdü, dudakları ise öylesine

* Guriy adının küçültülmüşüdür. –çev.

kısılmış olurdu ki, âdeta hiç görünmezdi. Gerektiğinden çok açılmış gözleri üzgün ve mahzun, ileri doğru bakardı; sanki kör izlenimini verirdi. Ona çirkin denemezdi. Ama onda âdeta vücudunu geren, acıtıncaya kadar yüzünü sıkan ve kendisini çirkin gösteren bir gerginlik, açıkça hissediliyordu.

Pletnev:

“Bak, bak,” dedi, “âdeta çılgın!”

Öğrenci, tüccar kadından nefret eder, ondan kaçır ve saklardı. Kadınsa, acımasız bir alacaklı ya da bir polis hafiyesi gibi onu izlerdi.

Öğrenci, sarhoş olduğu zamanlar pişman olur, “Ben utangaç bir insanım,” diye söylenirdi. “Şarkı söylemek benim neyime? Bu suratla ve bu vücutla beni sahneye bile sokmazlar, hayır, sokmazlar!..”

Pletnev ona öğüt verirdi:

“Bu can sıkıcı işe bir son ver.”

“Evet. Ama kadına acıyorum. Ondan tiksiniyorum halbuki, ama yine de ona acıyorum. Bir bilseniz bu kadının nasıl...”

Biz biliyorduk, çünkü bu kadının merdivende durarak gece vakti boğuk ve dokunaklı bir sesle nasıl yalvardığını işitmiştik:

“Tanrının rızası için... İsa hakkı için güvercinim!..”

Bu kadın büyük bir fabrikanın sahibi idi. Evi, arabası vardı. Ebe okuluna binlerce ruble verir, öte yandan da bir dilenci gibi sevgi dilenirdi.

Sabah çayından sonra Pletnev uykuya yatar, ben ise iş aramaya giderdim. Gece geç vakit, Pletnev’in matbaaya gitme zamanı gelince, eve dönerdim. Şayet ekmek, sucuk ve haşlanmış “işkembe” getirebilmiş isem, bunları yarı yarıya paylaşırdık. Pletnev kendi payını yanında götürürdü.

Yalnız kalınca “Marusovka”nın koridorlarını, köşe bucağını dolaşır ve benim için yeni olan bu insanların nasıl yaşadığını incelerdim. Ev tıklım tıklım doluydu ve bir karınca yuvasını andırıyordu. Evin her yanı ekşi ve keskin bir koku yayıyor; her

köşesinde koyu ve insanlara düşman birtakım gölgeler gizleniyordu. Eve, sabahdan gecenin geç saatlerine kadar süren bir uğultu hakimdi. Dikişçi kadınların dikiş makineleri hiç durmadan tıkırdar, operet şarkıcıları seslerini prova eder, öğrencilerin baso şarkıları ortalığı çınlatır, içkili ve yarı deli bir aktör yüksek sesle rolünü ezberler, çakırkef orospular isterik bir tavırla bağırırır ve benim kafamda, doğal, ama çözülemeyen şöyle bir soru belirirdi:

“Bütün bunlar niye?”

Bu aç gençler arasında dazlak kafalı, elmacık kemikleri çıkık, incecik bacakları üzerinde kocaman bir karnı olan, büyük ağızlı, beygir dişli, kırmızı tüylü bir adam, bir serseri gibi dolaşır dururdu. Dişlerinden ötürü ona “Kırmızı beygir” adını takmışlardı. Simbirsk tüccarlarından birtakım akrabalarıyla üç yıldan beri sürüp giden bir davası vardı. Her önüne gelene:

“Yaşamak heveslisi değilim ama, onları mahvedeceğim. Sürüm sürüm süründüreceğim. Onlara üç yıl dilencilik ettireceğim; sonra da, mahkeme kararıyla onlardan aldığım her şeyi kendilerine geri vererek, ‘Nasıl, hergeleler!’ diyeceğim, Gördünüz mü?”

Ona sorarlardı:

“Beygir, hayattaki amacın bu mudur?”

“Bütün varlığımla, bütün ruhumla bu işe sarıldım; bundan başka hiçbir şey yapamam.”

Tanrının her günü il mahkemesine, hükümet dairelerine, avukatına uğrardı. Akşamları sık sık, araba ile bir yığın çıkın, paket, şişe getirir ve tavanı sarkmış, döşemeleri eğrilmiş kirli odasında gürültülü ziyafetler verirdi. Öğrencileri, dikişçi kadınları, kısacası biraz içmek ve karın doyurmak isteyen herkesi bu ziyafetlere çağırırdı. “Kırmızı beygir”in kendisi yalnızca, sofa örtüsünde, elbiselerde, hatta döşemede bile, yıkanmakla çıkmayan sabit, koyu kırmızı lekeler bırakan rom içerdi.

Beygir kafayı çekince, ulumaya başladılar:

“Benim sevgili kuşlarım!.. Sizi seviyorum. Namuslu insanlarsınız siz!.. Bense zalim bir alçak, bir timsahım! Akrabalarımı mahvetmek istiyorum. Ve mahvedeceğim de!.. Vallahi billahi!.. Yaşamak istemiyorum, ama...”

“Beygir”in gözleri şikâyetle kırpışır, elmacık kemikleri çıkık çirkin suratı sarhoş gözyaşlarıyla ıslanırdı. Yanaklarındaki bu gözyaşlarını avuçlarıyla siler, avuçlarını da dizlerinde kurulardı. Pantolonları her zaman yağ lekeleri ile doluydu.

“Bu sizinki yaşayış mı?” diye haykırırdı. “Açlık, soğuk, üstte yok, başta yok... Kanun mu bu sanki?.. İnsan böyle bir yaşayışla ne öğrenebilir? Ah, çar babamız sizin nasıl yaşadığınızı bir bilse!..”

Ve cebinden çeşitli renklerde bir banknot tomarı çıkararak:

“Kimin paraya ihtiyacı var?” diye sorardı. “Alınız kardeşler!..”

Şarkıcı kızlar, dikişçi kadınlar büyük bir hırsla bu paraları onun kılı ellerinden kapardı. O, kahkahalarla gülerek:

“Canım,” derdi, “bu size değil, öğrencilere!..”

Ama öğrenciler paraya el sürmezdi. Kürk işçisinin oğlu öfkeli bir tavırla:

“Şeytan alsın paralarını,” diye bağırdı.

Hele bir seferinde, sarhoş iken, sert bir topak halinde, Pletnev’e on rublelik bir banknot tomarı getirmiş ve masanın üzerine atarak:

“Al, lazım mı?.. Bana lazım değil!..” demişti.

Sonra bizim yatağa uzanarak, bağırıp çağırmış ve ağlamıştı; o kadar ki, başına su dökmek ve onu ayıltmak gerekmişti. Sızdığı zaman Pletnev, paraları açıp düzeltmeyi denedi. Ama bunun imkânsız olduğu anlaşıldı. Çünkü paralar öylesine sımsıkı birbirine yapışmıştı ki, onları birbirinden ayırmak için su ile ıslatmak gerekliydi.

Pencereleri, bitişik evin taş duvarlarına bakan dumanlı ve kirli oda, bugün sıkıcı, gürültülü, ağır ve boğucu. “Beygir” herkesten çok bağıyor. Ona soruyorum: